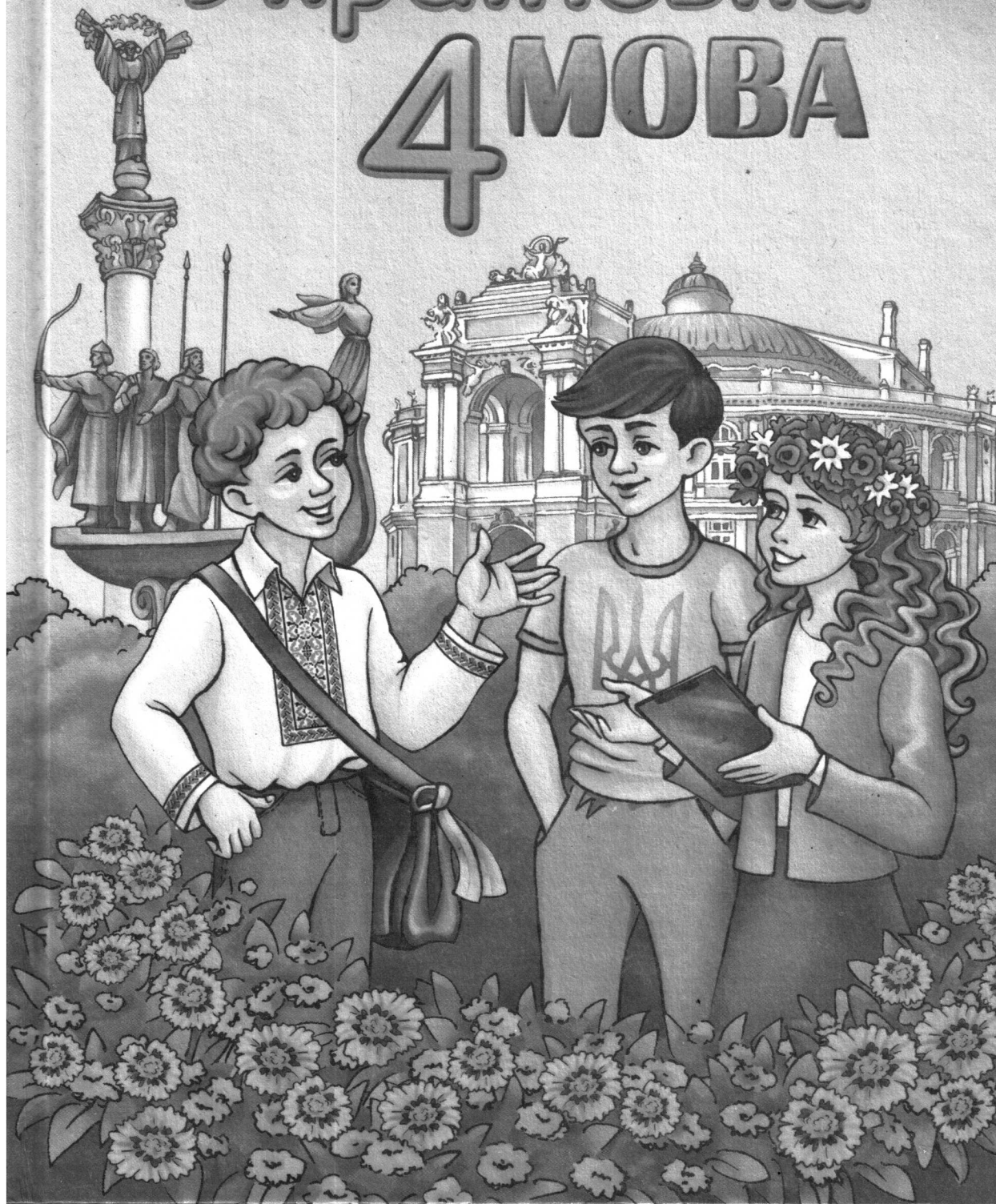

М. С. ВАШУЛЕНКО, С. Г. ДУБОВИК
О. І. МЕЛЬНИЧАЙКО

Українська 4 мова

М. С. Вашуленко
С. Г. Дубовик
О. І. Мельничайко

Українська МОВА

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою

За науковою редакцією
академіка НАПН України **М. С. Вашуленка**

*Рекомендовано Міністерством
освіти і науки України*

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2015

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 20.07. 2015 р. № 777)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

- — початок уроку
- — домашнє завдання
- — запитання, на яке можна дати відповідь, опрацювавши матеріал підручника
- — говоримо
- — зразок виконання
- — завдання підвищеної складності

Вашуленко М. С.

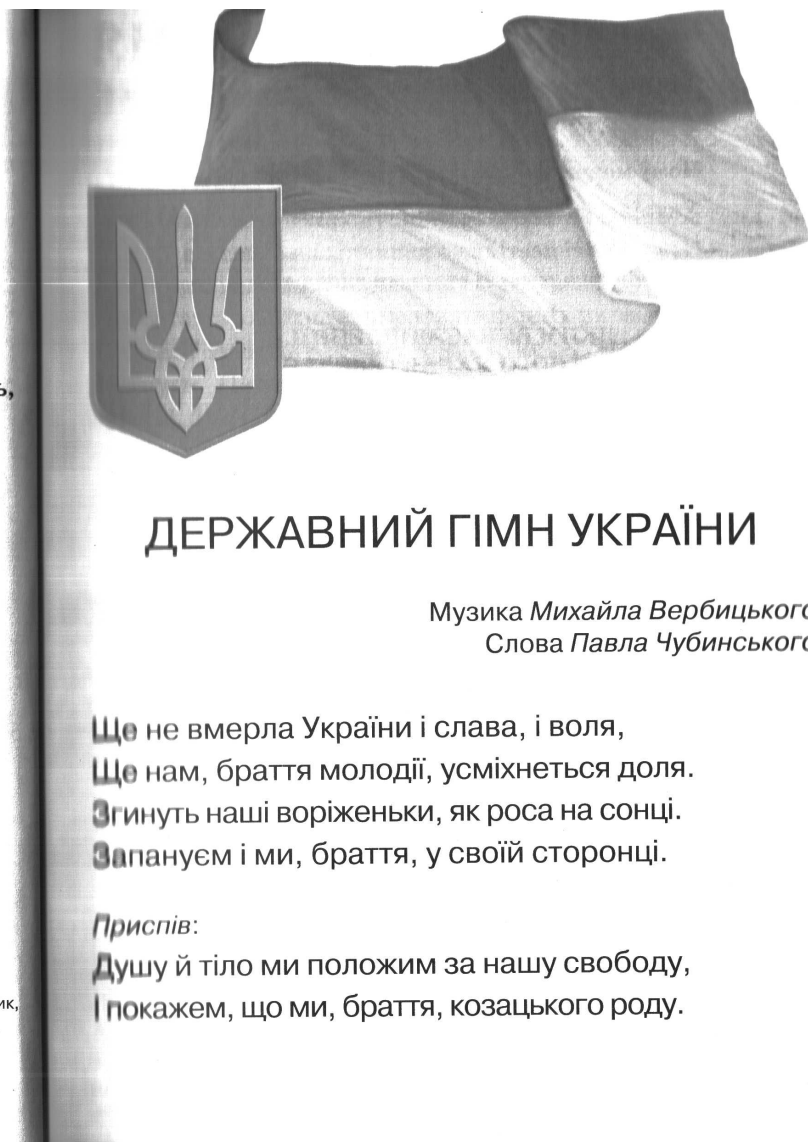
В23 Українська мова : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик, О. І. Мельничайко / за ред. М. С. Вашуленка. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. — 192 с. : іл.

ISBN 978-617-656-035-7.

удк 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922

© М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик,
О. І. Мельничайко, 2015
© Видавничий дім «Освіта», 2015

ISBN 978-617-656-035-7

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

1 МОВА І МОВЛЕННЯ

З РОЗДІЛУ ТИ ДІЗНАЄШСЯ:

- Чому мову називають безсмертним скарбом народу
- Українська мова є державним символом України
- Чому в мові постійно з'являються нові слова і що відбувається зі старими словами

**ЯКИМ БУВАЄ МОВЛЕННЯ,
ЩО ЙОГО ХАРАКТЕРИЗУЄ**

УСНЕ

ПИСЕМНЕ

правильність

багатство словникового запасу

виразність

каліграфічність

чіткість

охайність

міміка, жести

дотримання абзаців

ДІАЛОГІЧНЕ

МОНОЛОГІЧНЕ

розмова між двома
або кількома
особами

висловлювання
однієї особи наодинці
або перед слухачами

- Що таке культура мовлення і спілкування
- Як досягти високої культури мовлення і спілкування

СЛОВА ДЛЯ ВВІЧЛИВОГО СПІЛКУВАННЯ

дякую, спасибі, прошу, ласкаво прошу,
будь ласка, будьте ласкаві, прошу вибачити (вибачення),
вибачте, перепрошую, даруйте, добрий день, до побачення,
до зустрічі, будьте здорові, на добраніч!

1. МОВА — БЕЗСМЕРТНИЙ СКАРБ НАРОДУ

Чому кажуть, що мова є безсмертною скарбницею народу?

1. Прочитай текст.

БЕЗСМЕРТНИЙ СКАРБ

Скільки з уст народу нашого можна почути легенд, переказів, скільки пісень, приказок, співаночок, оповідок — трагічних і смутних, веселих і безжурних, — скільки всіх цих багатств можна записати по наших українських селах, куторіх? Ані ліку їм, ані віку. Живуть, примножуються, квітнуть. Передаються з покоління в покоління історія народу, його душа, характер, вдача (*Сергій Носань*).

Слово про слово

Скарб — коштoвності, цінні речі, гроші.

2. Перекажи. Про які скарби йдеться в цьому тексті?
 3. А може, ти знаєш якусь старовинну легенду? Розкажи її.
2. **Попрацюйте разом!** 1. Прочитайте текст. Поміркуйте над прочитаним.

Чи помічаєш ти, що з кожним роком твоє життя все тісніше пов'язане з мовою? Може, й ні. Адже скільки себе пам'ятаєш, ти завжди вмів (уміла) розмовляти. До мови звикаєш, тому й не звертаєш на це увагу.

Коли тобі було три-чотири роки, ти постійно запитував (запитувала), як називається той чи той предмет, для чого він. Коли ти неправильно вимовляв (вимовляла) якесь слово, тебе виправляли. Так за допомогою старших ти поступово вивчаєш мову, опановуєш правильне мовлення.

2. Попрацюйте над розвитком власного мовлення. У першому абзаці перетворіть питальне речення на розповідне, змінивши особу оповідача: *ти* на *я*, *твоє* на *моє*. Зверніть увагу на те, які ще слова треба змінити, а які — не використовувати зовсім. Перероблений абзац запишіть.

3. 1. Прочитай текст і поміркуй над прочитаним.

Чи знаєш ти, що означають слова *космос*, *вулкан*, *астронавт*? Звичайно, знаєш. А звідки ти це знаєш? Що тобі допомагає дізнатися про те, чого не доводилося бачити, уявити місця, у яких ніколи не бував? Мова. Мова допомагає людині про все дізнатися.

Як же це відбувається? Чому мова така всесильна?

2. Згадай і розкажи, про що вперше повідомила тобі книжка.

3. Запиши назву нещодавно прочитаної книжки та її автора.

4. 1. Прочитай текст.

Щомісяця, щотижня, щодня літературна мова поповнюється багатьма новими словами. Вони називають предмети та явища, яких раніше в нашому житті не було. Завдяки цьому мова постійно збагачується новими словами, розвивається. Але залишається зрозумілою. Саме тому ми добре розуміємо мову попередніх поколінь, наприклад твори Тараса Шевченка, хоча жив і творив він двісті років тому.

2. Розкажи, про що повідомлено в тексті.

3. Прочитай напам'ять один із віршів Тараса Шевченка. Чи є в ньому такі слова, які в сучасній мові ми не вживаємо?

щомісяця
щотижня

щогодні
щоденно

Вимовляй:

з'являє[ц':а]
розвиває[ц':а]
поповнює[ц':а]
збагачує[ц':а]

Пиши:

з'являється
розвивається
поповнюється
збагачується

4. Спиши слова правого стовпчика. Порівняй їхню вимову і написання. Поділи ці слова на склади усно, а потім — письмово.

За-м-ша-є-т-ся.

5. 1. Прочитай текст. Спробуй дати відповіді на запитання.

Уяви собі: побудували нове місто. Йому дали назву, якої ще не мало жодне з міст України. Це місто Українка на Київщині.

У новому місті живе і працює багато людей. А як їх називають? Людей, які живуть у Києві, називають *київцями*, у Львові живуть *львів'яни*, у місті Рівному — *рівнонці*, у Полтаві — *полтавці*. Як же називають мешканців України? Хіба не цікаво?

А як ти думаєш?

2. Як називають «трудівника», котрий допомагає утворювати нові слова? Знайди його у виділених словах.

3. Спиши текст. У виділених словах познач частини основи.

6. 1. Прочитай висловлювання. Поміркуй над прочитаним.

1. Мова — це глибина тисячоліть. Це найдорожчий скарб, переданий нам сотнями і сотнями попередніх поколінь, злеліяний у пісні, у переказі, у приказці. 2. Мова — це душа народу. Від сповиточка рідну мову дитина чує від матері, за нею перші ніжні слова ласки промовляє... (Микита Шумило).

2. Чому, на твою думку, у першому висловлюванні мову названо найдорожчим скарбом, а в другому — душею народу?

3. Добери й випиши кілька висловлювань про мову з книжок, газет чи журналів, які ти читаєш.

7. 1. Прочитай текст.

Скільки ж слів у сучасній українській мові? На це запитання не дасть точної відповіді ні учень, ні вчитель, ні найталановитіший мовознавець, ні сивий академік. Чому? Та тому що, як ти вже знаєш, мова постійно збагачується новими словами. І полічити їх ніхто не може.

2. Попрацюй зі словником: випиши кілька споріднених слів до виділених у тексті.
3. Зроби звуко-буквений аналіз слова *учень*.

Що таке мовлення? Яким воно має бути?

В. Поміркуйте разом! Що таке усне мовлення? А писемне? Як опанувати усне мовлення? Чи досить для цього знати лише слова? Ні. Треба ще вміти поєднувати їх між собою. За допомогою чого сполучають слова? Що відрізняється із поєднаних між собою слів? Правильно, мовлення. А з речень? Звичайно, текст.

А що стає у пригоді під час усного мовлення, спілкування між людьми? Інтонація, сила голосу, міміка, жести. Як же правильно користуватися цими помічниками усного мовлення? Про які вимоги до усного мовлення ти вже знаєш? Назви їх. Яким вимогам має відповідати писемне мовлення?

В. 1. Прочитай, що говорить народна мудрість про значення знань у житті людини.

1. Наука для людини, як сонце для життя. 2. Хто більше читає, той більше знає. 3. Наука і труд добрий друг. 4. Знання злодій не вкраде, у вогні не згорять, у воді не потонуть.

2. Спиши висловлювання. Поясни, як ти їх розумієш.
3. Назви слова, у яких одна буква позначає два звуки, а дві букви позначають один звук.

10. Поміркуйте разом! Що називають культурою мовлення? Як досягти високої культури мовлення?

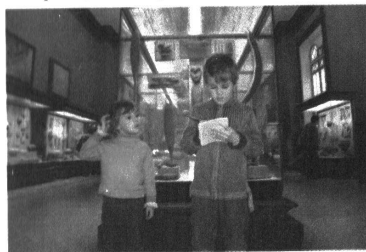
Культура мовлення — це правильність, чіткість, ясність, виразність мовленого слова, доцільність його вживання, багатство словникового запасу.

11. Поміркуйте разом! 1. Прочитайте поради. Висловте власні думки про те, яким має бути мовлення.

1. Правильної літературної мови треба вчитися завжди, вчитися у великих майстрів слова. 2. Прислухайтесь до власного мовлення, критично оцінюйте його. 3. Не так у нас складно позбутися повторного вживання тих самих слів, слів-паразитів, вульгарних слів. 4. Якщо свідомо працюватимете за чистотою і красою свого мовлення, то обов'язково досягнете успіхів у володінні мовою.

2. Спишіть одну з порад. Розкажіть у класі, як ви будете дотримуватися її.

12. **Попрацюйте разом!** 1. Розгляньте фотоілюстрації.

2. За зображеннями та з власного досвіду розкажіть, як треба поводитись у громадських місцях (у транспорті, кіно-театрі, музеї, магазинах) під час спілкування з іншими людьми.

13. 1. Прочитай висловлювання.

1. Той, хто зневажливо ставиться до **рідної** мови, не може й сам викликати поваги до себе (*Олесь Гончар*).
2. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її. Борімося за красу мови, за **правильність** мови, за багатство мови (*Максим Рильський*).
3. Добре вимовлене слово — це вже музика (*Костянтин Станіславський*).

2. Спиши одне висловлювання (на вибір) і поясни, як ти його розумієш.

3. Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів.

14. **Попрацюйте в парах!** 1. Прочитайте текст. Визначте його тему і головну думку.

Кожна людина зацікавлена в тому, щоб уміти правильно й гарно говорити. Адже це дає можливість налагоджу-

ати і підтримувати добрі стосунки з іншими людьми. Для цього треба виразно говорити і мати що сказати.

Щоб навчитися добре і змістовно говорити, необхідно багачувати свої знання і досвід (За Іржі Томаном).

2. Поясніть одне одному думку, висловлену в останньому реченні.

15. **Попрацюйте разом!** 1. Поговоримо про культуру спілкування.

2. Прочитайте запитання і дайте на них відповіді.

1. Чи вмієте ви спілкуватися з іншими людьми? 2. Чи завдаєте людям прикрощів своєю нетактовною поведінкою? 3. Чи завжди правильно оцінюєте свою поведінку? 4. Як ви звертаєтеся до людей? 5. Як відповідаєте на запитання? 6. Які слова при цьому ви вживаєте?

16. **Поміркуйте разом!** Що розуміють під культурою спілкування?

Культура спілкування передбачає вживання ввічливих слів: *доброго ранку, доброго дня, добрий вечір, до побачення; дякую, спасибі, прошу, ласкаво прошу, будь ласка, будьте ласкаві, прошу вибачення, даруйте.*

17. 1. Прислухайся до народних порад!

1. Знаєш — кажи, не знаєш — мовчи. 2. Вік ж..ви — як учиш. 3. Учи іншого — і сам помудрішаєш. 4. Шануй учителя, як рідного батька. 5. Будь господарем свого слова. 6. Добрим словом мур проб'єш, а л..хим і в двері не ввійдеш.

2. Спиши прислів'я, уставляючи пропущені букви. Яке правило допомогло тобі правильно написати слова?

до побачення
будь ласка

Запитання і завдання для повторення

1. Чому мову називають безсмертним скарбом народу?
2. Якими мають бути усне і писемне мовлення?
3. Що таке культура мовлення і культура спілкування?

ТЕКСТ

З РОЗДІЛУ ТИ ДІЗНАЄШСЯ:

- Яка роль слів у побудові тексту
- Коли і для чого треба складати план тексту

ПРО ТИПИ ТЕКСТІВ

текст-розповідь	текст-опис	текст-міркування
про щось розповідає	когось або щось описує	щось доводить, твердить, робить висновок

- Про те, чим різняться художні та наукові тексти

ПРО БУДОВУ ТЕКСТІВ

вступ	основна частина	кінцівка
-------	-----------------	----------

- Про роль абзаців у тексті

НАВЧИШСЯ ПИСАТИ

вступ до газети

листи

оголошення

- Що називають діалогом
- Як досягти культури спілкування
- Про сучасні можливості писемного й усного спілкування на відстані

Зміст

МОВА І МОВЛЕННЯ

§ 1. Мова — безсмертний скарб народу 8

ТЕКСТ

§ 2. Закріплення поняття про будову тексту.
Тема і мета висловлювання. Заголовок 10

§ 3. Слова, найважливіші для висловлення думки в реченні,
тексті 13

§ 4. Засоби зв'язку речень у тексті 16

§ 5. Поділ тексту на частини. Складання плану.
Спостереження за роллю абзаців у тексті 17

§ 6. Особливості змісту та побудови тексту-міркування 20

§ 7. Особливості текстів-описів. Мета цих текстів 21

§ 8. Замітка до газети 26

РЕЧЕННЯ

§ 9. Види речень за метою висловлювання та інтонацією 26

§ 10. Основа речення. Зв'язок слів у реченні 30

§ 11. Однорідні члени речення 33

§ 12. Поєднання однорідних членів речення за допомогою
сполучників 36

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА. ЧАСТИНИ МОВИ

§ 13. Слово. Значення слова 41

ІМЕННИК

§ 14. Повторення вивченого про іменник 46

§ 15. Відмінювання іменників 51

§ 16. Розрізнення відмінків іменників
з однаковими закінченнями 54

§ 17. Чергування кінцевих приголосних основи в іменниках різного
роду в давальному і місцевому відмінках однини 57

§ 18. Чергування голосних у коренях іменників жіночого
та чоловічого роду в однині 59

§ 19. Правопис закінчень іменників жіночого роду на **-а** (**-я**)
в родовому відмінку однини 62

§ 20. Правопис закінчень іменників чоловічого роду
в родовому відмінку однини 64

§ 21. Правопис закінчень іменників жіночого і чоловічого роду
в орудному відмінку однини 66

§ 22. Правопис закінчень іменників чоловічого роду
з основою на **-р** в орудному відмінку однини 69

§ 23. Правопис закінчень іменників чоловічого роду
в давальному і місцевому відмінках однини 71

§ 24. Правопис закінчень іменників у множині 73

§ 25. Уживання іменників із прийменниками в різних
відмінках 77

ПРИКМЕТНИК

§ 26. Повторення вивченого про прикметник як частину
мови 80

§ 27. Відмінювання прикметників 91

§ 28. Вимова і правопис прикметників
із суфіксами **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** 97

§ 29. Уживання знака м'якшення перед закінченням
прикметників 99

§ 30. Форми давального і місцевого відмінків однини
прикметників жіночого роду 103

§ 31. Відмінювання прикметників у множині 105

ЧИСЛІВНИК

§ 32. Числівник як частина мови 110

ЗАЙМЕННИК

§ 33. Займенник як частина мови 119

§ 34. Особові займенники 121

§ 35. Відмінювання особових займенників 125

ДІЄСЛОВО

§ 36. Повторення вивченого про дієслово 133

§ 37. Неозначена форма дієслова 141

§ 38. Змінювання дієслів за часами 143

§ 39. Змінювання дієслів за числами 145

§ 40. Дієслова теперішнього часу 147

§ 41. Дієслова майбутнього часу 150

§ 42. Правопис особових закінчень дієслів 152

§ 43. Дієслова минулого часу 158

§ 44. Дієслова на **-ся** (**-сь**) 160

§ 45. Повторення вивченого про дієслово 163

ПРИСЛІВНИК

§ 46. Прислівник як частина мови 165

§ 47. Повторення вивченого в 1–4 класах 177

ВАНДУЛЕНКО Микола Сергійович
ДУБОВИК Світлана Григоріївна
МЕЛЬНИЧАЙКО Олександра Іванівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання

За науковою редакцією
академіка НАПН України **М. С. Вашуленка**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *О. С. Криворучко*
Художній редактор *А. М. Віксенко*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *Л. А. Еско*
Комп'ютерна верстка *І. М. Сога*

У підручнику використано ілюстрації *М. Крюченко*
та світлини *В. Соловйова, О. Гордієвича, Ю. Мирончика,*
В. Кошмала, В. Козюка, Є. Скрипка, П. Лосевського, С. Новикова,
Д. Станкевича, А. Омельченка, П. Рогова, Т. Канарської, С. Січкаренка,
В. Бондаря, Т. Гладських, В. Кучеренка, Т. Череди, В. Титова, М. Сидельнікової,
В. Калиновського, С. Рижова, Я. Филімонова, В. Кашкіна, Н. Явмененко,
О. Озерова, Д. Петренко, А. Самари, Д. Костика, А. Колотиліна, В. Ковальова,
А. Токаря, Г. Познія, L. Silvestro, L. Quinn, J. Chabraszewski, P. Pannewitz,
L. Iordache, M. Business, M. Crombez
Дизайн обкладинки *М. Крюченко*

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 15,552+0,33 форзац.
Обл.-вид. арк. 14,5 + 0,55 форзац. Наклад 30 040 пр.
Зам. № 15-04-2106.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 4833 від 19.01.2015 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Віддруковано ТОВ «ПЕТ»
Св. ДК № 4526 від 18.04.2013 р.
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17